

”En liten viskning i matkön, inte hör vi den”

- En studie om svenska som andraspråklärares syn på och erfarenheter av etnisk diskriminering i skolan

**Caroline Arvidsson
C-uppsats
15 hp
Svenska som andraspråk III för ämneslärare
Handledare Lena Granstedt
Institutionen för språkstudier
VT15**

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte och frågeställningar	2
Teori	3
Postkolonialism	3
Interkulturell pedagogik	4
Styrdokument och skollag	5
Tidigare forskning	7
Metod	10
Kvalitativ intervjustudie	10
Hermeneutiskt perspektiv	10
Genomförande	11
Avgränsningar	13
Undersökning	13
Situationer där någon behandlats annorlunda på grund av etnisk bakgrund	13
Diskrimineringsbegreppet	15
Andraspråksklassrummet	17
Organisation	19
Diskussion	21
Lärarnas exempel på och definition av diskriminering	21
Ett bristande arbete mot rasism	22
Andraspråksklassrummet i relation till övriga skolan	23
Brist på konkreta riktlinjer	24
Metoddiskussion	24
Sammanfattning	25
Litteratur	26
Bilagor	27

Inledning

Bakgrund

Ämnesvalet av denna uppsats tar avstamp i en personlig upplevelse. När jag under min lärarutbildning hälsade på hos mina föräldrar en helg och gick igenom gamla pärmar, böcker och papper från min egen grundskoletid fann jag ett kompendium från vårterminen i nian. Detta kompendium bestod av brev från alla elever i min klass, avskedsbrev, det sista vi gjorde innan vi slutade högstadiet. Uppgiften bestod i att antingen fritt skriva vad vi ville, en hälsning, eller utgå från en modell som vår lärare satt ihop, där vi skulle beskriva vad alla personer i klassen skulle arbeta med i framtiden. Ungefär 30% av eleverna (inklusive mig) valde att skriva en hälsning, medan övriga elever hade valt att utgå från lärarens modell. Sett på det hela så följde ”profetiorna” en struktur: eleverna med vit medelklassbakgrund skulle bli allt från rockstjärnor till framgångsrika företagare till förskolelärare. Hierarkier kunde skönjas; de som var mindre populära fick mindre ansenliga arbeten, mellan de mer populära eleverna fick mer utstickande och intressanta jobb. De två eleverna med invandrabakgrund i klassen, de som läst i förberedelseklass och börjat i vår klass i åttan, spåddes enhälligt av de andra eleverna att i framtiden arbeta på pizzeria. Jag vill minnas att detta ansågs som något ”lustigt” av oss andra, vita medelklasselever, där i slutet av nian. Att det var ett slags skämt. Det var först nu, tio år senare när jag återigen kom i kontakt med det här kompendiet, som jag insåg hur otroligt kränkande de där breven måste ha varit för dessa två elever. Hur skolan och ansvariga lärare helt sonika tillät denna typ av diskriminering. Och skammen jag fortfarande känner när jag tänker på att jag då inte förstod hur diskriminerande den här händelsen faktiskt var. Denna uppgift blottade något: underliggande sociala föreställningar, strukturer oss elever emellan, okunskap hos lärare och skolläring och kanske det jobbigaste av allt; vårt vita privilegium - att kunna blunda för rasifiering och diskriminering.

Jag tänker ofta tillbaka på denna händelse, som påminner mig om att jag varit, och ständigt är en del av diskriminerande och rasistiska strukturer, medvetet och omedvetet. Denna händelse har fått mig att fundera över hur man som lärare ska hantera situationer där liknande händelser uppstår. I skollagens inledande delar står det att ”utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och

integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor” och att ”var och en som verkar inom utbildningen ska främja de mänskliga rättigheterna och aktivt motverka alla former av kränkande behandling.”¹. Vidare hänvisas i Skollagen även till diskrimineringslagen där det sägs att skolan ska

[...] motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter inom utbildningsområdet oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.²

De sju punkter som räknas upp ovan betecknas som diskrimineringsgrunderna.

Som många andra som ska arbeta eller redan arbetar i skolan ser jag dessa grundläggande värderingar och riktlinjer i skollagen som en självklarhet, rent intellektuellt är de alltså inte en utmaning att förstå. Men det är i praktiken som dessa värderingar blir satta på prov, för hur motverkar man egentligen ”aktivt alla former av kränkande behandling”? Få av de teoretiska riktlinjer som behandlar diskriminering i styrdokument ger konkreta förslag på hur man som lärare skall hantera situationer där elever diskrimineras i skolan, och sällan har texter och diskussioner om rasism under min lärarutbildning rört sig utanför de teoretiska ramverken. Teoretiska perspektiv på rasism ska självklart inte underskattas, det är viktigt att förstå varför rasism uppkommer och hur den verkar i ett samhälle, men de praktiska perspektiven saknas till stor del. Därför har jag valt att i denna studie intervjua verksamma lärare i svenska som andraspråk för att få några perspektiv på diskriminering i skolan och hur lärare förhåller sig detta begrepp i teori och praktik.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur fyra lärare definierar, exemplifierar och resonerar kring diskriminering (med fokus på etnisk diskriminering) i skolan, hur de ser på skolans antirasistiska arbete i praktiken och hur vanlig etnisk diskriminering är i de intervjuade lärarnas andraspråksklassrum för att få några perspektiv på den verklighet som lärare verkar i. Och utifrån detta analysera denna verklighet i relation till tidigare forskning och teori.

De frågeställningar som studien vilar på är:

1. Hur beskriver lärarna etnisk diskriminering i skolan?

¹ SFS 2010:800 Skollag, 1 kap. 5§

² Skolverket, Skollagen, §8

2. Hur definierar lärarna etnisk diskriminering i skolan?
3. Hur vanlig är etnisk diskriminering i andraspråksklassrummet?
4. Hur fungerar det antirasistiska arbetet på skolorna lärarna arbetar på utifrån deras utsagor?

Teori

Postkolonialism

Den teoretiska utgångspunkten för denna uppsats tar avstamp i postkolonialismen, en teori som kan användas för att synliggöra och problematisera maktrelationer kopplade till etnicitet, religion och kultur. Vi är alla del av en maktstruktur som grundlades i Europa under kolonialismen, där andra kulturer och religioner fått stå tillbaka för europeiska ideal och trosuppfattningar. Rasistiska föreställningar har därigenom främjat europeiska ideal och undergrävt andra kulturer. Dessa hierarkier verkar i hela samhället idag.³

I artikeln ”Rasifiering. Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige” beskriver Irene Molina begreppet rasifiering. Hon framhåller att begreppet avser ”kategoriseringar, tankemodeller och associationer som gör rangordningen mellan människor till ett naturligt inslag i såväl sociala relationer som maktstrukturer.”⁴

Rasifiering är en process som sker i sociala praktiker, och tar avstamp i en essentialistisk tro på grundläggande skillnader mellan människor med olika etnicitet och/eller hudfärg. Det innebär i praktiken att människor och samhällen delas upp, analyseras och definieras utifrån etnicitet och kulturell tillhörighet.⁵ Rasifiering är en särskiljande process som fungerar polariserande och skapar konstruktioner som ”vi” och ”dem” i samhället.

Masoud Kamali framför i artikeln ”Ett europeiskt dilemma. Strukturell/institutionell diskriminering” att Sverige inte är något undantag när det kommer till strukturell diskriminering inom EU. Han lyfter fram strukturell diskriminering som ”normal, rutinmässig och [...] därmed en integrerad del av våra vardagliga sociala relationer, dominerande maktstrukturer, regler samt procedurer, och [...] inbäddad i institutionella

³ Kamali & de los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, SOU, 2005:9

⁴ Molina, ”Rasifiering. Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige” i Kamali & de los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU, 2005:95

⁵ Molina, 2005:97

sammanhang.⁶”. I relation till detta kan man lyfta fram Philomena Esseds resonemang om begreppet vardagsrasism som hon menar avser en normaliserad typ av rasism som sker i ”vanliga och triviala praktiker.”⁷ Vardagsrasismen upprätthåller diskriminerande strukturer genom att små, diskriminerande händelser obemärkt får passera förbi. Essed menar att begreppet innefattar såväl den individuella som den institutionella diskrimineringen, där individens föreställningar om den egna gruppens överlägsenhet uttrycks i vardagshandlingar, och att denna reproduktion återfinns bland alla, såväl hos den privata näringslivet som tjänstemän inom statliga och kommunala verk.⁸ Man kan alltså koppla ihop detta med händelsen med avskedsbrevet från högstadiet. Det som jag och mina klasskamrater uttryckte i våra brev kan ses som en slags vardagsrasism, nålstick som bara får passera förbi. Och lärarnas ignorans kan ses både som en vardagsrasistisk handling och som institutionell diskriminering, när de som tjänstemän diskriminerar elever. Satt i ett sammanhang är detta bara ett exempel på strukturell diskriminering som sker, varje dag i Sverige. Vardagsrasismen blottar på så vis en diskriminerande struktur som genomsyrar alla nivåer i vårt samhälle.

Interkulturell pedagogik

I *Interkulturell pedagogik i teori och praktik* presenterar Lahdenperä den interkulturella pedagogiken, dess verkningsområden och utmaningar. Själva begreppet ”interkulturell” betecknar en process kopplad till gränsöverskridande arbeten i form av kulturmöten, där respekt, tolerans, jämlikhet och social rättvisa skall synliggöras och förmedlas vidare⁹. Skolan är en plats där dessa möten kan och ska ske, och därigenom har skolan även en uppgift att forma medborgare som verkar för ett demokratiskt mångkulturellt samhälle, där andra människors och minoriteters livsvärldar, upplevelser, värderingar och behov accepteras och prioriteras. Lahdenperä påvisar vikten av att synliggöra rasism, diskriminering, fördomar och stereotyper för att förstå hur dessa verkar i samhället, på sociala såväl som politiska nivåer.¹⁰ För att uppnå dessa mål krävs det att skolan skapar en interkulturell lärandemiljö. Alla som verkar i skolan skall förstå diskrimineringsbegreppet och hur diskriminering i praktiken fungerar, att det verkar på fler plan än det individuella. Skolan och dess organisation måste därför utveckla ett

⁶ Kamali, ”Ett europeiskt dilemma Strukturell/institutionell diskriminering” i Kamali & de Los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU, 2005:30

⁷ Essed, ”Vardagsrasism” i Kamali & de Los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU, 2005:74

⁸ Essed, 2005:76

⁹ Lahdenperä, ”Interkulturell pedagogik – vad, hur och varför?” i Lahdenperä (red.), *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*, 2004:15

¹⁰ Lahdenperä, 2004:15

mångkulturellt förhållningssätt, som Lahdenperä betecknar ”mångkulturell skolutveckling”.¹¹

Lahdenperä presenterar hur den interkulturella pedagogiken skall ha mångfalden som utgångspunkt. Det etniskt heterogena klassrummet skall fungera som norm. I detta klassrum ses flerspråkiga elever och/eller elever med olika etnisk bakgrund ur ett resursperspektiv.¹² Att skolan har tydliga riktlinjer, både för elever, lärare och skolledning är centralt för ett lyckat antirasistiskt arbete. Värdegrunden skall diskuteras och anpassas efter den egna verksamheten, när skolan skall vara en plats där alla människors språk, kunskaper och livsvärldar möts med respekt och förståelse.¹³ För att uppnå detta krävs också att skolan skapar mötesplatser, vilket Lahdenperä betecknar som ”inkludering och kosmopolistisk kommunikation”. Det innebär att skolan inte bara skapar en miljö där möten mellan personer med olika etnisk bakgrund kan ske, utan att man också arbetar med hur dessa möten och samtal fungerar. Istället för att dra upp gränser mellan grupper i samtal där man utgår från en viss grupps världsbild och värderingar, skall samtalens utgångspunkt vara öppna. Därigenom öppnar man också upp för att på ett djupare plan förstå andra människors livsvärldar och personliga perspektiv.¹⁴

Styrdokument & skollag

Som tidigare nämnts lyfts det i skollagen fram hur skolan skall verka för en jämlik skola som vilar på premissen om alla människors lika värde. Skolan ska främja demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter såsom ”människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.”¹⁵. I diskrimineringslagen slår man fast att skolan är skyldig att aktivt arbeta mot diskriminering och trakasserier i skolan (genom att arbeta förebyggande, samt att utreda och åtgärda fall när de blivit kända) och främja mänskliga rättigheter.¹⁶

I Jan Jämtes fallstudie ”Antirasism i skolan” lyfter Jämte fram att man i diskriminerings- och skollagen särskiljer diskriminering och kränkande behandling.

¹¹ Lahdenperä, 2004:70

¹² Lahdenperä, 2004:66

¹³ Lahdenperä, 2004:67

¹⁴ Lahdenperä, 2004:63

¹⁵ SFS 2010:800 *Skollag*, 1 kap, 5§

¹⁶ SFS 2008:567 *Diskrimineringslag*, 2 kap, 2§

Skillnaden ligger framförallt i uttrycket: diskriminering handlar om att man genom sitt uppträdande kränker elevens värdighet eller missgynnar hen på grund av kön, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, annan könsöverskridande identitet eller ålder. Kränkande behandling betecknar kränkningar av elevens värdighet som inte beror på någon av diskrimineringsgrunderna, och kan istället handla om kränkningar utifrån sådant som hårfärg eller övervikt.¹⁷ Anledningen till att dessa två särskiljs är för att handlingskraven från skolans sida ser olika ut beroende på orsakerna till varför eleven utsatts, om det skett utifrån de sju diskrimineringsgrunderna eller inte. Olika ombudsmän står också för tillsynen av dessa ärenden.¹⁸ I diskrimineringslagen definierar man etnisk tillhörighet som ”nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande.”¹⁹ Jämte kopplar här ihop etnicitetsbegreppet med den personliga definitionen, att etnicitet handlar om att känna tillhörighet till en grupp som upplever sig vara kulturellt avskild från andra grupper.²⁰

I *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola* från 2011 hänvisar man till skollagen och påvisar att skolan skall vila på demokratisk grund. Vidare pekar man på att ”skolan ska främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse²¹”, samt att ingen skall diskrimineras utifrån de sju diskrimineringsgrunderna. Man presenterar att ”alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.”²². Man lyfter fram att skolan skall vara en kulturell mötesplats samt att det finns värden i kulturell mångfald som skall främjas i skolan. Elevernas identiteter skall inte bara ta avstamp i det specifikt svenska, utan även ”ytterst det globala”.²³ I värdegrunden framhåller man därigenom att skolan skall vara en mångkulturell plats där olika erfarenheter skall få utrymme och mötas av respekt.²⁴

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att begreppen kränkande behandling särskiljs från diskriminering, beroende på vad som ligger till grund för kränkningarna, om de har

¹⁷ Jämte, ”Antirasistiskt arbete i skolan” i *Främlingsfientligheten inom oss. Betänkande av Utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet*, SOU, 2012:62

¹⁸ Jämte, 2012:62

¹⁹ SFS, 2008:567 *Diskrimineringslag*, 1 kap, 5§

²⁰ Jämte, 2012:63

²¹ Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola*, 2011:5

²² Skolverket, 2011:5

²³ Skolverket, 2011:5

²⁴ Skolverket, 2011:7

att göra med de sju diskrimineringsgrunderna. Om kränkningarna hör samman med någon av diskrimineringsgrunderna betecknas det som trakasserier. Enligt skolverket är mobbing ”en form av kränkande behandling eller trakasserier som innebär en upprepad negativ handling när någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag.”²⁵ Avslutningsvis kan tilläggas att en del förkortningar kan förekomma i studien. Svenska som andraspråk kan betecknas ”SVA”, och språkin introduktionsprogrammet förkortas ibland till ”SI”

Tidigare forskning

2010 publicerades rapporten *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling* från skolinspektionen där man undersökt 50 grundskolor i Sverige, både skolor som fått kritik av skolinspektionen för sitt arbete mot diskriminering och kränkande behandling och skolor som lyfts fram som ”goda exempel” finns representerade. Rapporten visar att det i alla skolor förekommer kränkningar och trakasserier bland eleverna och att detta till viss grad även normaliseras, och därför ofta inte problematiseras²⁶. Rapporten visar även att det finns många platser på skolorna där eleverna verkar utan vuxna närvarande, och att eleverna generellt sett har lågt förtroende för lärarna, speciellt när det kommer till konflikthantering vilket lett till att elever ofta väljer att inte föra fall där någon blivit trakasserad vidare till lärare.

Vidare i rapporten lyfter man fram att många skolor brister i arbetet med likabehandlingsplaner och kartläggning av elever. På många skolor följer inte lärarna de rutiner som dragits upp på skolan vid fall där elever trakasserats eller kränkts. Det betyder att arbetet mot trakasserier på många skolor är helt beroende av lärarnas personliga engagemang, och elever i rapporten påvisar att flera lärare väljer att ”vända bort blicken” när de tillslut inte orkar agera när trakasserier förekommer på skolan²⁷. I relation till detta påvisar man i rapporten att för ett lyckat arbete mot diskriminering och trakasserier skall skolans riktlinjer följas.

Gemensamt för de skolor som har ett tillfredsställande arbete för att åtgärda trakasserier och kränkande behandling på längre sikt är just att de har väl kända rutiner för hur arbetet ska bedrivas, som följs av samtlig personal och att de genomför utredningar och uppföljningar.²⁸

²⁵ Skolverket, ”Om mobbing och trakasserier”, <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/krankningar-och-mobbing>, 2015-05-10

²⁶ Skolinspektionen, *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*, 2010:6

²⁷ Skolinspektionen, 2010:8

²⁸ Skolinspektionen, 2010:18

Utan dessa riktlinjer blir arbetet mot trakasserier individualiserat och heterogent, och vissa händelser utreds då inte överhuvudtaget. Det lyfts också i rapporten fram att de skolor som lyckats med sitt arbete mot trakasserier utöver fasta rutiner också involverat elever i värdegrundsarbetet. På dessa skolor diskuteras kontinuerligt begrepp och strategier, och kan genom en gemensam grund ta gemensamt ansvar för de situationer som uppstår på skolan och i klassrummet. Målet är en öppen och tolerant skola där arbetet mot diskriminering kan organiseras. ”Genom att tydligt ange vilka rutiner skolan har och se till att all personal följer dessa rutiner skulle elevernas förtroende för vuxna kunna ökas och eleverna skulle kunna få en tryggare skolsituation.”²⁹.

I skolverkets rapport *Trakasserad, diskriminerad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier* från 2009 har man undersökt elevers attityder och upplevelser av diskriminering och trakasserier genom kvalitativa intervjuer. Studien visar att trakasserier framförallt sker utanför lektionstid, på platser där vuxna inte alltid är närvarande. I studien framhåller man att de trakasserier som sker i skolan är nära kopplade med rådande normer i samhället. Det rådande idealet är enligt de svarande i studien att vara vit, heterosexuell och sekulär kristen. Att ha fysiska funktionshinder ses också som en avvikelse. I relation till dessa normer som ses som normala, uppstår det ”onormala”, och det är utifrån det ”onormala” man kränks och trakasseras.³⁰

I studien påvisas hur ”svenskhets” står överst i en etnisk hierarki. ”Svenskhets” inbegriper sådant som utseende, kunskaper i svenska och idéer om etniskt ursprung och kulturell tillhörighet³¹. Denna hierarki tydliggörs i högstadie- och gymnasieungdomars språkbruk där ord som ”blatte” och ”neger” ofta används nedsättande av vita elever gentemot personer med invandrabakgrund. Man framhåller dock att dessa benämningar kan användas oproblematiskt (alltså med en neutral betydelse) i jargong mellan elever med invandrabakgrund. Deras betydelse är beroende av den kontext de används i. I relation till ”svenskhets” lyfts språkkunskaper och brytning fram som en etnicitetsmarkör, att ha en brytning kan alltså ligga till grund för trakasserier. Trakasserier sker vanligtvis mellan etniskt svenska elever mot elever med invandrabakgrund, men uppstår också mellan elever med invandrabakgrund från olika etniska grupper. Sammanfattningsvis

²⁹ Skolinspektionen, 2010:22

³⁰ Skolverket, *Trakasserad, diskriminerad, kränkt*, 2009:11

³¹ Skolverket, 2009:89

kan man utifrån skolverkets rapport konstatera att vithetsnormen dominerar i skolan, och att utseendet är den tydligaste markören för etnisk tillhörighet.³²

I Jan Jämtes fallstudie ”Antirasism i skolan” i *Främlingsfientligheten inom oss. Betänkande av Utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet* av Statens offentliga utgivningar (2012) presenterar Jämte en gedigen forskningsöversikt kring forskning som behandlar rasism och skolornas antirasistiska arbete samt de lagar och regler som skolan har att förhålla sig till i sitt likabehandlingsarbete. I relation till detta presenterar Jämte genom en fallstudie som belyser de problem som skolan dras med idag när det kommer till skolans antirasistiska uppdrag. Genom intervjuer med lärare, skolläda och elever kan han presentera en bild av en skola där detta arbete inte fungerar särskilt väl. Genom forskningsöversikten påvisar Jämte att de problem rörande rasism och diskriminering som skolan dras med idag har präglat skolan under flera decennier. Dessa problem är mer komplexa och svårhanterliga än vad som uttrycks i styrdokument, lagar och förordningar³³. I sin studie visar Jämte tolv fallgröpar som skolan i hans fallstudie trillat i. Ett problem som Jämte påvisar att det antirasistiska arbetet ofta vilar i allt för hög grad på den enskilde lärarens axlar, och är helt beroende av dennes engagemang. Detta vittnar i sin tur om en bristande förankring i verksamheten. Istället för ”blixtingsatser” som temadagar, måste skolan fokusera på ett grundläggande och över tid övergripande värdegrundsarbete.³⁴

Jämte framför att lärare på skolan tycker det är svårt att ”ta debatten”. Många lärare känner sig ensamma i diskussionerna som uppstår, och att de inte har tillräckligt med kunskap när de ska bemöta rasistiska argument i klassrummet.³⁵ Lärarna i studien känner sig också osäkra över hur man skall hantera fall av trakasserier och diskriminering på skolan. Det finns en vilja bland lärarna att agera, men många är osäkra på hur.³⁶ Jämte visar i sin rapport att bristen på ramverk och gemensamma konsekvensanalyser är ett centralt problem, som i slutändan slår tillbaka mot eleverna.

I likabehandlingsplanen finns inga konkreta riktlinjer som lärarna kan arbeta efter, och Jämte menar att det tycks saknas mål och visioner mot rasism på skolan. Man har problem att involvera elever i arbetet mot rasism.

³² Skolverket, 2009:53

³³ Jämte, 2012:135

³⁴ Jämte, 2012:127

³⁵ Jämte, 2012:128

³⁶ Jämte, 2012:129

Slutligen presenterar Jämte i sin studie problem som uppstår i ett ogenomtänkt arbete mot rasism på en skola, men också hur man kan komma till rätta med dessa problem. Han poängterar hur viktigt det är att sätta upp tydliga mål och riktlinjer på skolan för att stärka lärarna när situationer som handlar om trakasserier och diskriminering uppstår och att det är viktigt att lärare fortbildas i antirasistiska frågor, och kan ha en levande debatt inom arbetslagen som behandlar begrepp, styrdokument och lagar så att dessa kan konkretiseras och bli hanterbara för alla lärare. Dessutom måste hela skolan, från skolledning och lärare till elever involveras i arbetet mot rasism. Genom ett idogt arbete med normkritik kan man komma åt dominerande strukturer.³⁷

Metod

Kvalitativ intervjustudie

I *Doing Interviews* beskriver Kvale hur kvalitativa studier avser att skildra en persons eller en grups erfarenheter av och syn på sin livsvärld och samhället man verkar i. Kvalitativa studier kan också handla om observationer, att observera handlingar och interaktioner i samhället, eller att undersöka specifika texter för att få syn på strömningar, sociala processer eller fenomen i samhället.³⁸ Syftet är alltså att studera samhället och olika fenomen i samhället, som det är och/eller som det uppfattas.

Hermeneutiskt perspektiv

I *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori* presenterar Jan Hartman hermeneutiken, att denna avser att inte undersöka hur världen är, utan hur den uppfattas. Det handlar därigenom om att man som forskare undersöker människors tolkningar av och uppfattningar om sin livsvärld³⁹. Detta stämmer väl in på vad jag vill undersöka i min studie, där fokus ligger på lärarnas syn på diskriminering, och hur denna syn står i relation till tidigare studier (samt de riktlinjer som finns i styrdokument och lagar.)

Genomförande

I relation till det kvalitativa och hermeneutiska perspektivet i denna studie så har jag valt att samla in data genom djupintervjuer. Steinar Kvale framhåller i *Doing Interviews*

³⁷ Jämte, 2012:137

³⁸ Kvale, *Doing Interviews*, 2007:

³⁹ Hartman, *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori*, 1998:106

att samtal är den mest grundläggande formen av informationsinhämtning vi människor kan använda oss av. Genom intervjuer kan man på djupet få perspektiv på en människas syn på ett visst fenomen eller process. Jag som intervjuare har möjlighet att fokusera samtalen på det jag vill undersöka och kan på så sätt få en djupare bild av en persons perspektiv på och upplevelser av en situation eller ett fenomen.⁴⁰ I denna uppsats har jag intervjuat fyra lärare som alla har utbildning inom svenska som andraspråk.

Jag förberedde intervjuerna genom att formulera öppna frågor, tanken var att intervjuerna skulle vara semistrukturerade, där jag hade möjlighet att följa upp med frågor när vi kom in på de ämnen som jag fann intressanta för studien. För att få tag i deltagare skickade jag även ut ett mail där jag ingående informerade om vad studien skulle handla om. Vidare såg processen lite olika ut, vissa lärare ville se frågorna innan de valde att ställa upp, medan andra ställde upp efter de läst informationen jag skickat ut (varav några på begäran fick intervjufrågorna några dagar innan intervjun). Det är svårt att säga hur detta påverkat svaren, när jag har vid alla intervjutillfällen upplevt respondenternas svar som genomtänkta och uttömmande.

För att få perspektiv på hur skolans antirasistiska arbete generellt ser ut har jag innan intervjuerna genomförts försökt sätta mig in i tidigare forskning om diskriminering och trakasserier i skolan. Jag fann tidigt i arbetet att det finns poänger i att utgå från ett postkolonialt teoretiskt ramverk när man skall förstå diskriminering, framförallt eftersom man genom denna teori kan få syn på bakomliggande historiska och sociala strukturer som kan ge perspektiv på den diskriminering som sker inom skolan idag. Intervjuerna genomfördes enskilt, vid fyra olika tillfällen, och spelades in (med deltagarnas godkännande). Vidare transkriberade jag inspelningarna i sin helhet och sorterat svaren utifrån mitt frågeformulär. Sedan har jag utifrån angivna rubriker i resultatdelen valt ut den information från intervjuerna som jag ansett vara relevant för studien. Därefter har jag tolkat svaren och försökt sätta in dem under de angivna rubrikerna.

Utifrån vetenskapsrådets forskningsetiska principer har jag informerat deltagarna om vad studien ska handla om, det vill säga forskningens syfte, villkoren för deras

⁴⁰ Kvale, 2007:2

medverka (att deras medverka varit frivillig och att de haft möjlighet att avbryta sin medverka när som helst) och innan intervjuerna informerat om de områden jag avsett att undersöka och erbjudit lärarna att få de frågor jag tänkt ställa i förväg. Allt i enlighet med informationskravet och samtyckeskravet⁴¹. Vidare har jag garanterat alla som deltagit i studien anonymitet, och att de uppgifter jag samlat in (såsom inspelningar av intervjuer och transkriberingar) inte på något sätt kommer att komma i kontakt med obehöriga, detta i enlighet med konfidentialitetskravet⁴². Jag har valt att i denna studie inte redovisa de svarandes kön eller vidare beskriva de skolor lärarna arbetar på, för att på så sätt skydda deltagarnas identitet i största möjliga mån. Slutligen har jag även informerat de svarande om hur den insamlade datan kommer att användas, att den inte på något sätt kommer användas för kommersiellt eller icke-vetenskapligt bruk, i enlighet med nyttjandekravet⁴³.

Lärarna jag har intervjuat arbetar på två större skolor i två medelstora kommuner i Sverige. Love, Adan och Farah arbetar inom olika verksamheter på samma gymnasieskola. Skolan har strax över 1000 elever och har kommunens enda språkintruktionsprogram. Love har arbetat som lärare i två år, varav ca ett år i svenska som andraspråk. Hen arbetar idag på språkintruktionsprogrammet, där hen undervisar i svenska som andraspråk. Tidigare har Love arbetat som idrottslärare på en friskola. Läraren Adan är utbildad i svenska som andraspråk men arbetar idag med ämnet svenska på ett specialprogram där elever i gymnasieåldern läser in nians kursmål. Adan arbetat i sju år som lärare. Lärare tre, Farah har arbetat som lärare i ett år, inom samma verksamhet som Adan. Hen är utbildad i svenska som andraspråk, och arbetar i det ämnet idag. Den fjärde och siste läraren, Kari arbetar på en gymnasieskola med ca 2000 elever, på skolan finns inget språkintruktionsprogram. Kari undervisar i kurserna Svenska som andraspråk 1, 2 och 3 och har arbetat som lärare i tio år. Hen har en gymnasielärodbildning i grunden, men är inte färdig med sin utbildning i svenska som andraspråk, även om hen undervisar i ämnet idag. Kari har arbetat inom SFI i två och ett halvt år, och i ungefär två år på den skola hen arbetar på nu.

⁴¹ Vetenskapsrådet, ” Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”, <http://www.codex.vr.se/texts/HsFR.pdf>, 2015-04-21, s.7

⁴² Vetenskapsrådet, s.12

⁴³ Vetenskapsrådet, s.14

Avgränsningar

Denna studie fokuserar på lärare i ämnet svenska som andraspråks erfarenheter av diskriminering i skolan. Jag har valt att intervjua lärare i Svenska som andraspråk för att jag finner andraspråksklassrummet intressant. Framförallt eftersom andraspråks eleverna både kan ses som minoriteter i det svenska samhället, samtidigt som de kan tillhöra en majoritetsgrupp i andraspråksklassrummet. En utgångspunkt har utifrån detta varit att konflikter och strukturer från olika delar av världen kan återfinnas i andraspråksklassrummet. En annan anledning till att jag valt att intervjua lärare i svenska som andraspråk är att jag själv upplevt att man i utbildningen till lärare i svenska som andraspråk läser betydligt fler kurser om rasism och etnisk diskriminering än inom andra ämnen inom lärarutbildningen. Många studier, både kvalitativa och kvantitativa som fokuserar på elevers perspektiv på och upplevelser av diskriminering inom skolan har gjorts. Som komplement till dessa kan man läsa min studie, som ger perspektiv på lärares erfarenhet av och förhållningssätt till diskriminering bland elever.

Undersökning

Situationer där någon behandlats annorlunda på grund av etnisk bakgrund

Adan säger att det har uppstått situationer ”när elever har sagt saker till varandra, på grund av hudfärg eller ursprung. [...] Så jag har hört att de kallar varandra saker. Både i och utanför klassrummet.” Adan förklarar att hen följer upp dessa situationer framförallt genom att prata med den som utsatts, men att det ibland kan vara svårt att veta om det verkligen är ett påhopp eller ett slags jargong mellan eleverna.

För det mesta säger eleverna ”Åh, men det är ingen fara. Vi säger sådär till varandra”. Och jag har ju frågat om vi ska gå vidare med det och då svarar de oftast nej. Det har inte funnits något intresse av det. Och jag har sagt att ”jag förstår att du kanske inte vill det nu, men du ska veta att du kan alltid ge signaler till mig om det känns kränkande eller om du far illa av det”.

Adan tror också att det finns en del dold diskriminering på skolan, sådant som hen inte ser. ”Jag kan tänka mig att det är så. Och eftersom vi är olika människor med olika värderingar och olika fostran, så tror jag det.”

Love säger att det ibland förekommer situationer i klassrummet när eleverna sitter i grupper utifrån etnisk tillhörighet och/eller språk. ”Vi brukar ju ha lite högläsning ibland och när någon läser lite fel så kan det ju bli så att de skrattar åt varandra. Vi har ju försökt att motverka de här gruppbildningarna genom att ha förbestämda platser där de ska sitta. Men jag vet inte om det beror på diskriminering på grund av den etnisk

bakgrund, det kan ju bara vara att det blir lite grupptryck. Att en börjar skratta åt någon och så hakar de andra på.” Precis som Adan säger Love fram att det finns en gråskala som inte alltid är så lätt att se och förstå. Båda lärarna framhåller att de situationer som kan uppstå i klassrummet är situationsbundna, och att det som lärare är svårt att alltid tolka dem rätt.

Love presenterar en händelse som hen betecknar som ”ett generalfel”. Det skedde när hen arbetade på en friskola, och en 17-årig elev med invandrarbakgrund inte ville delta i simundervisningen.

Eleven hade fått betyg i idrott och hälsa från högstadiet, vilket betyder att om du har fått ett betyg därifrån så ska du kunna simma. Men när jag skulle ha simlektioner kom hon till mig och sa att hon inte ville simma, och när jag frågade varför så ville hon inte berätta. Jag gjorde inte någon stor sak av det, men någon vecka senare kom hon till mig igen och berättade då i förtroende att hon inte kunde simma. Och jag sa ”det är väl ingen större fara egentligen, men du ska ju kunna det eftersom du har betyg från högstadiet”. Men det visade sig att hon hade fått hoppa över det, vilket är ett generalfel. Slarv, helt enkelt. Man får inte sätta ett betyg på en elev i idrott om den inte kan simma. Så då gick jag till rektorn och berättade om den här situationen, och att eleven måste få ordentlig simundervisning, eftersom jag tycker att det är en rättighet för alla svenska medborgare. Men rektorn tyckte inte att skolan hade tillräckligt med resurser att lägga på det. Och mitt svar på det var att vi då måste finna resurser och sätta in henne i en simklass för invandrartjejer i en kommunal skola, för att lösa problemet. Men rektorn menade att jag skulle sätta betyget ändå, eftersom det inte står klart uttryckt att simning är en punkt i betygskriteriet i gymnasieskolan. Och det gör det ju inte, det står att du ska ha livräddande kunskaper. Men livräddande kunskaper är för mig att man ska kunna simma. Man ska ju inte vara så handikappad så att man, när man går på en strand och ser eller hör någon som ropar på hjälp, inte kan simma ut och rädda den personen. Så vi hamnade i en ganska hård dispyt där, som slutade med att rektorn vägrade att ge med sig. Och det var egentligen en direkt anledning till att jag sedan sade upp mig, och började på den här skolan.

Love fick sedan på omvägar höra att eleven betygsatts av en annan idrottslärare på skolan, och att den här händelsen kändes som ”en käftsmäll”. ”Det är ju faktiskt en typ av diskriminering när skolan diskriminerar den här eleven på grund av ekonomiska skäl”. Grunden till att det här kan definieras som diskriminering är elevens etniska bakgrund, att eleven inte haft samma möjligheter som etniskt svenska elever att lära sig simma. Skolan hänvisar till ekonomiska begränsningar, men det skulle inte ha varit ett problem om eleven passat in i den etniska normen.

Love säger också att hen tror att det är mycket som sker utanför klassrummets väggar som man som lärare inte känner till. Att dold diskriminering är vanligt, men att hen känner sig osäker på hur och i vilken utsträckning den sker. Hen säger att det finns en stämning på skolan bland de etniskt svenska eleverna som inte är särskilt inbjudande.

Jag tycker att mötena mellan SI-eleverna och de etniskt svenska eleverna på skolan har fungerat sisådär. Oftast är det de etniskt svenska eleverna som är lite misstänksamma, utifrån hur jag upplever det utifrån. Och man har inte särskilt bra bemötande, upplever jag. Eller man har tagit avstånd från de här ungdomarna (SI-eleverna). Och det borde snarare vara tvärtom, de skulle lära sig så mycket mer och komma snabbare in i både samhället och skolan om det var mer inbjudande klimat.

Farah berättar hur elevantalet har sjunkit på den skola där språkintruktionsprogrammet ligger. Hen säger att det bland elever talas om att skolan

blivit ”för svart”.

Jag vet att man på den här skolan har haft problem med att elevantalet har sjunkit jättemycket. Och jag har hört på omvägar att etniskt svenska elever säger ”det är så svart på [skolan Farah arbetar på]. Jag vill inte gå där, jag väljer en annan skola.” Och det handlar ju om att språkintruktionsprogrammet ligger här. Och det har nu gått så pass långt att SI-programmet kommer att delas. Det kommer att placeras både här och på en annan skola. Och det sägs ju inte exakt varför, men jag tror att det till stor del beror på just det här.

Farah menar att denna attityd bland många elever också talar för att det finns en hel del dold rasism på skolan som lärarna inte ser.

Jag kan garantera att vi missar 90-95%. Det skulle inte förvåna mig. För det är ju de här kommentarerna i klassrummet som man kan se och höra. Resten då? Att eleverna går andra vägar för att ta sig till sina klassrum för att inte behöva stöta på någon som är mörkhyad. Det upptäcks ju aldrig. En liten viskning i matkön, inte hör vi den.

Kari presenterar ett exempel där högre beslut drabbat eleverna som läser SVA.

Ansvariga schemaläggare har lagt det individuella valet med specialidrott samtidigt som SVA-undervisningen, vilket gjort att eleverna i Karis kurs inte kunnat läsa både svenska som andraspråk och specialidrott.

[...] organisatoriskt, om man ser på SVA till exempel så har tiderna för det krockat med individuellt val fotboll. Så de som läser svenska som andraspråk har inte haft möjlighet att välja specialidrott fotboll för att det har blivit en schemakrock. Och det innebär ju alltså att om du läser SVA så har du inte samma möjlighet som dem som läser ”vanlig” svenska att välja det du vill. Och det är ju ganska många av mina SVA-elever som skulle vilja och skulle behöva vara ute och spela fotboll några timmar i veckan. Men det här är ju inte en medveten sak, utan bara organisatoriskt.

Kari är osäker på om det här faktiskt handlar om diskriminering utifrån etnicitet.

Elevernas etniska bakgrund är i grunden anledningen till att de läser svenska som andraspråk. I det här fallet så påverkas elevernas valfrihet av etnicitet. Kari framhåller att det är det här gränslandet som är problematiskt när man talar om diskriminering i skolan.

Vi skulle behöva någon slags intersektionell analys av organisationen. Vad konsekvenserna blir av olika organisatoriska beslut. [...] När konsekvensen blir att invandrarna inte får spela fotboll, är det diskriminering eller... det kanske det inte är? Utan det är schematekniskt bara så som det är och alla kan inte få sin vilja igenom, det är helt omöjligt. Alla kan inte få det ideala schemat. Men här slår det mot en grupp elever

Diskrimineringsbegreppet

Kanske beror det på en olyckligt formulerad fråga där begreppet ”kränkande behandling” uteslutits, det är dock endast Kari som särskiljer diskriminering och kränkande behandling. Kari hänvisar till diskrimineringsgrunderna som är fastslagna i grundlagen.

När det kommer till diskriminering så tänker jag alltså att man är förfördelad, utsatt på grund av sådant som kön eller etnisk härkomst, det finns ju de här diskrimineringsgrunderna. Men om du är förfördelad på grund av annat, att du är den du är och är kanske är rent ut mobbad, så är det ju i sig inte diskriminering. Utan det är ju kränkande behandling. Det är viktigt att hålla isär korten på något sätt.

Love är inne på samma spår med diskrimineringsgrunderna, även om hen är något tydligare i sin beskrivning av begreppet:

Jag tänker att diskriminering är när man utsätter en person för någon typ av mobbing utifrån vad man har för kön, bakgrund, språk eller hudfärg. Det har egentligen inte att göra med personens handlingar, utan det är hur personen ser ut eller är som avgör.

Både Adan och Farah har betydligt bredare definitioner av diskrimineringsbegreppet.

Adan menar att diskriminering är aktuellt när någon trakasseras.

Det är ju den här klyschan 'allas lika värde'. Den tycker jag man ska leva efter. Så din hudfärg eller...det kan ju handla om läs och skrivsvårigheter, det spelar ingen roll. Det kan handla om vad som helst. Om man är för smal eller för tjock. Det är tillåtet att vara den man är, och så fort man kommenterar någon annans utseende eller ursprung så är det diskriminering tycker jag.

Farah har alltså en liknande definition av begreppet, även om hen till viss del särskiljer diskriminering och mobbing och hänvisar till några av diskrimineringsgrunderna i sin förklaring.

Jag tänker att diskriminering och mobbing går ihop lite grann, man kan ju diskriminera på många olika sätt. Men det handlar om att man är elak på någon annans bekostnad på grund av etnicitet, sociokulturell bakgrund, hårfärg, kön, vad som helst egentligen. När man trycker eller ser ner på någon, gör sig rolig på någon annans bekostnad eller är elak av någon anledning.

Diskriminering är ett brett begrepp som kan innefatta trakasserier, det kan ske på många olika sätt varav trakasserier är ett. Men det kan också ta sig uttryck på andra sätt. Det som flera av lärarna tar upp när de definierar diskrimineringsbegreppet är medvetna handlingar, när enskilda individer handlar mot andra individer. Medan flera av exemplen på diskriminerande situationer som lärarna tar upp snarare belyser strukturell diskriminering. Kanske förenklar lärarna begreppet när de ska beskriva det, men när flera av dem exemplifierar det så framkommer en mer komplex förståelse av begreppet. Lärarna är rörande överens om att det är djupare och mer komplext än relationer mellan individer.

När det kommer till begreppsdiskussioner i arbetslagen eller i personalrummet så uttrycker samtliga svarande att det förekommer i väldigt liten utsträckning. Däremot är det betydligt vanligare att man diskuterar situationer och elever i arbetslaget. Adan menar att i arbetslaget diskuterat hur man förhåller sig till elevernas förklaringar när eleverna kommer till lektionerna men inte deltar, och att flickor i större utsträckning än pojkarna kan formulera sig på ett sätt som gör att de undviker anmärkningen ”ej deltagit”, trots att de deltagit i lika liten utsträckning som pojkarna. Love säger att man på skolan har elevhälsomöten där man som lärare kan rapportera vidare om man sett eller hört att en elev trakasseras på skolan, om en elevs beteende eller studieprestation förändrats eller liknande. ”På så vis kan man säga att vi har levande samtal, dock är det ju inga dokument vi går igenom eller så, utan vi pratar ju som bara”. Farah upplever att man sällan diskuterar frågor eller begrepp som rör diskriminering i personalrummet. Inte heller Kari upplever inte heller att det görs i särskilt stor utsträckning, trots att hen

framhåller att det är viktigt i arbetet mot diskriminering.

Man måste sätta sig ned och fundera över vad som är äpplen och vad som är päron när det gäller diskriminering, att man lyfter upp det både kollegialt och även i organisationen. Vi har ju de här diskrimineringsgrunderna. De är viktiga. Och om folk känner sig diskriminerade eller kränkta så måste man veta utifrån vilken parameter. Att vi håller ordning på orden och håller ordning på perspektiven, det känner jag är viktigt.

Kari förklarar också att hen ofta själv reflekterar över diskrimineringsbegreppet och frågor som rör diskriminering.

Jag har den där vaksamheten. Jag försöker se min egen och skolans roll i första hand och inte lägga över för mycket ansvar på enskilda individer, för mig blir det mer hanterbart att fokusera på den här eventuella strukturella, omedvetna diskrimineringen. Andra former av diskriminering ytrar sig annars ofta som kränkande behandling. Och då får man ta det spåret, kränkande behandling-spåret. Alla har ju rätt att trivas i skolan, helt oberoende av om du är tjock, fattig eller somalier. Det är liksom det problemet vi måste se. Om vi går in med inställningen 'men stackars Ahmed, han är kränkt för att han är somalier', då smalnar man av för mycket. När man talar om diskriminering måste vi lyfta blicken och inte bara ägna oss åt eventuell diskriminering mellan individer när det kommer till etnisk bakgrund, utan istället tänka att alla elever har rätt att må bra. Alla elever ska ha rätt till en schysst skolgång och möjligheten att nå målen i skolan. Det gäller att inte vara särbehandlande i sitt mindset från början, för då kan det ju svänga över. Att man går in med inställningen "nu ska jag se till så att jag inte särbehandlar invandrarna", så att man särbehandlar dem ändå. Det kan handla om att man sopar, eller att man är överdrivet förstående, och att man liksom gullar med individer för mycket och inte ställer tillräckligt tydliga krav. [...] Jag menar att vi måste akta oss för att vara otydliga. Vi får se till den möjliga strukturella diskrimineringen, och ha ögonen öppna. Men vi får inte bli rädda. Vi får inte bli vaga och få lösa konturer, det är inte gynnsamt för någon. Då är vi ju rent diskriminerande, det är skittaskigt. Om vi sopar hur mycket som helst framför en elev, hur ska den eleven klara sig sedan?

Andraspråksklassrummet

De flesta lärarna i studien kan lyfta fram exempel på situationer i andraspråksklassrummet där de känt sig osäkra på om det handlat om etnisk diskriminering eleverna emellan. Love säger att SVA-klassrummet är betydligt mer heterogent än ett etniskt svenskt klassrum, och att det därigenom kan uppstå kontroverser mellan både enskilda elever och grupper i klassrummet. Love säger att hen inte upplevt någon "allvarligare" situation i SVA-klassrummet, men beskriver att en vanlig situation är att elever ofta sätter sig bland kamrater som har samma modersmål och/eller etniska bakgrund och att det genom dessa grupperingar kan uppstå situationer där eleverna ibland skrattar åt varandra. Grupperna kan därigenom fungera lite uteslutande, vilket lärarna försökt motverka genom att införa förutbestämda platser i klassrummet.

Farah beskriver sig som naiv när hen först kom ut på praktik, och att hen dittills varit omedveten om den etniska diskriminering som kan uppstå i andraspråksklassrummet.

Det var en situation i klassrummet där det var en kille som... det märktes att han var lite lägre stående i rang i gruppen. Han var den som pockades på, men han själv skrattade bara åt det. Och han var ju med i gänget, men var också den som fick ta skit ibland. Och så märker jag att en kille i den här gruppen säger något på modersmålet till de andra, och jag frågar "vänta nu, vad sa du för någonting?". Och han svarar "Jag sa att han ser ut som en asiat". Jag fattade liksom inte vad det spelade för roll, men tydligen är det så att ju mer asiatisk man ser ut i Afghanistan, desto lägre stående i samhället är man. Man ska se så västerländsk ut som möjligt, helt enkelt. Och det här visste ju jag inte om, och det var som en helt ny värld öppnade sig som jag inte förstod. Jag tänkte, är jag sist på pucken? Är det bara jag som inte har fattat det här? Men så var det ju inte, när jag tog ju upp det här i lärolaget så förstod de inte heller till en början. Och den där situationen var svårhanterlig. Liksom, det här var ju mellan afghaner, men hur ser det då ut mellan somalier? Så mycket vi har missat! Det här är ju ett stort problem som passerat oss förbi.

Farah tog omgående upp det här i klassen och förklarade att det handlade om diskriminering, och hen upplevde att eleverna tog till sig det hen sa. Men kort därefter slutade Farahs praktik och hen lämnade klassen.

Som tidigare nämnts tycker Adan att det ibland kan vara svårt att skilja på kränkningar och jargong. Kari menar att den jargong som kan finnas eleverna emellan i hens SVA-klassrum är kärleksfull.

I SVA2-kursen där det bara är pojkar är det lite raljant ton mellan några som kommer från Eritrea och Somalia, men det är inte någon fråga om schismer, utan det är jargong: ”ja, men vi är alla från Nordafrika, höhö”. Däremot var det betydligt vanligare med tydliga schismer på SFI, där var det vanligaste att det förekom dispyter mellan folkgrupper från samma land, på ett språk som båda förstod.

Kari är dock tydlig med att hen aldrig upplevt en situation i SVA-klassrummet mellan eleverna som hen upplevt som diskriminerande eller kränkande.

Både Kari och Love säger att andraspråkseleverna nästan inte alls berättar om eventuella kränkningar eller diskriminerande situationer för dem, utan att det finns andra lärare som eleverna vänder sig till. Kari säger att eleverna talar med sina mentorer om något hänt dem på skolan, medan Love förklarar att eleverna inte väder sig till hen för att hen fortfarande är ganska ny på skolan. Love påpekar också och att det kan bero på elevernas språknivå. Däremot uttrycker både Farah och Adan att elever har sökt upp dem och berättat om situationer som eleverna upplevt som kränkande.

Organisation

Love tror som sagt att det finns mycket dold diskriminering på skolan som man som lärare inte ser, men att skolan också kan sätta in åtgärder för att komma åt detta. Love menar att skolan aktivt måste arbeta för ett mer öppet klimat på skolan, och att elever ska känna att det finns vuxna att vända sig till när något händer, framförallt kurator och skolsköterska. Adan tror i sin tur att man kan komma åt den dolda diskrimineringen genom ”fortbildning, diskussioner och värdegrundsarbete”, men att detta arbete inte sker i någon större utsträckning varken i arbetslaget eller på skolan. Adnan förklarar dock man på senare tid har börjat nysta i värdegrundsfrågor i arbetslaget, när man på skolan har tillgång till en psykolog som håller i fortbildning i form av föreläsningar för lärarna i arbetslaget och där band annat värdegrundsfrågor har lyfts upp.

Kari ser att det finns organisatoriska problem som berör Svenska som andraspråk på den

skola hen arbetar på, att arbetet fungerar väl inom arbetslagen, men att problemen ofta uppstår på en högre nivå.

Det är den här nivån ovanför som är det intressanta egentligen och de här kurserna som skär igenom hela organisationen. Som inte inordnar sig under ett speciellt program eller ett speciellt hus, som till exempel Svenska som andraspråk. Där det organisatoriskt nu är så att det kommer elever från alla hus och alla program. Och vi har ganska bra koll på den lägre nivån i organisationen, men vad är det som händer högre upp? Och vad får besluten som fattas där för konsekvenser?

Farah riktar i sin tur kritik mot hur man på hens skola tidigare organiserat SI-programmet. Hen säger att integrationen omöjligt kan fungera på skolan om eleverna som läser språkintruktionsprogrammet är förpassade till en helt annan del av skolan, vilket är fallet på skolan som hen arbetar på. Farah berättar också om slitna och förlegade läromedel som hen fick ta över när hen började arbeta på SI-programmet.

Nu har ju SVA-undervisningen kommit rätt långt, men förut hade man ju second hand böcker. Ungefär som att man tänkt ”de här har vi nu använt färdigt, de är i princip utslitna – varsågod.” Sådana där småsaker som pekar på att man kanske inte prioriteras på samma sätt. Man hamnar i ett eget hörn på skolan, man får lite secondhand-böcker. På många sätt har det ju ordnat upp sig nu, eftersom SI-programmet har blivit så pass stort och jättebra att det har börjat prioriteras. Men sådana där smågrejer, det märker ju eleverna av.

Farah tycker också att det finns en viss naivitet bland andra ämneslärare som blir förvånade när eleverna eller lärarna uttrycker att diskriminering förekommer på skolan.

Ja alltså lärarna på [skolan Farah arbetar på] säger ”vi tycker det är så konstigt det här, för vi märker aldrig av det ute i korridorerna”. Men det är väl egentligen inte så konstigt när man har SI-programmet avskärmat i en del av skolan, och de eleverna håller sig ju där, i sitt lilla hörn av skolan.

Farah framhåller att skolan separerat SI-eleverna gentemot övriga elever på skolan, och att det därför kanske uppstår färre situationer där SI-eleverna kränks, men att dessa situationer när de uppstår också blir svårare för lärare att se och vidare förstå. Farah menar att SI-eleverna på skolan måste få vara del av och ta plats i skolan, att det i dagsläget saknas naturliga mötesplatser mellan denna elevgrupp och övriga elever på skolan. Hen menar också att det inte räcker med den ”obligatoriska lära-känna-dag” som alla elever skall delta i i början av varje läsår, utan att det krävs mer arbete från skolläda och lärare, såsom ämnesövergripande arbeten. ”Jag tänker Svenska och Svenska som andraspråk...målen ser ju väldigt lika ut. Så låt oss arbeta ihop!”. Farah tycker dock att det kan finnas ett visst avog mot ämnesövergripande arbetsätt från andra ämneslärare, och en osäkerhet i att undervisa elever som är nybörjare i svenska. ”Det är som, 'håll er på er kant så håller vi oss på vår!'”. Farah menar att den här attityden bland många lärare på skolan är ett problem, och att arbetet för integration på skolan måste komma både uppifrån skolläda och nedifrån eleverna och lärarna, och inte bara från SVA-lärarna på skolan.

Ingen av de fyra lärarna anser att likabehandlingsplanen integreras och diskuteras i det

dagliga arbetet. Alla lärarna är bekanta med respektive skolas handlingsplaner mot diskriminering och kränkande behandling, men arbetet med likabehandlingsplanen sker oftast bara i början och i slutet av terminerna. Love beskriver det som ett ”dött dokument som mest är liggande, bara med en massa fina ord på papper”. Adan menar att arbetslaget planerar att starta upp ett arbete runt skolans likabehandlingsplan, där man skall anpassa innehållet till verksamheten i arbetslaget, för att på så sätt levandegöra dess innehåll, men att man inte tagit itu med det här arbetet än. Kari säger att likabehandlingsplanen kan komma upp i samtal med rektorn, och att man ibland kan hänvisa till den, men att det är olika mellan lärare och arbetslag hur man arbetar med den. Farah beskriver i sin tur hur rektorn på hens skola tvangs gräva fram likabehandlingsplanen, som låg undangömd i en låda, på lärarnas begäran. Och att hen inte varit vidare delaktig i utformningen av denna likabehandlingsplan. Endast Kari och Love uttrycker att de på något sätt varit delaktiga i arbetet med likabehandlingsplanen på sina respektive skolor.

Diskussion

Lärarnas exempel på och definition av diskriminering

Som tidigare nämnts framkommer skillnader i hur lärarna betecknar diskriminering när de ombeds definiera begreppet och när de exemplifierar det. När de beskriver begreppet tenderar lärarna att begränsa definitionen till trakasserier mellan enskilda individer. Utifrån tidigare forskning, såsom Jämtes rapport, och styrdokument framgår det att diskrimineringsbegreppet är ett komplext begrepp, och när lärarna skall definiera det väljer de flesta som sagt att fokusera på det individuella perspektivet av diskriminering. Samtidigt så visar de exempel som lärarna ger att diskrimineringsbegreppet innefattar betydligt svårare frågor och situationer än så. Både Kalis, Farahs och Loves exempel belyser hur elever på grund av sina etniska bakgrunder drabbats av organisatoriska beslut, vilket kan kopplas ihop med Kamalis resonemang om institutionell rasism, vilken genomsyrar de flesta organisationer i vårt samhälle men som också kan vara svår att se när den existerar inbäddad i institutionella sammanhang och upprätthålls inte av en person, utan alla inblandade.

Av lärarnas svar framgår det att det inte förs diskussioner runt diskrimineringsbegreppet i arbetslagen eller på skolorna som deltagarna arbetar på. Kari lyfter fram att det kan vara svårt att skilja ”äpplen från päron”, och att man måste hålla reda på begreppen och

deras innebörd. Men när det inte finns något initiativ uppifrån till begreppsdiskussioner så kan detta vara en svårighet, och det är kanske häri som förklaringen till glappet mellan lärarnas definitioner av och exempel på etnisk diskriminering ligger. När samtalen om diskriminering endast berör trakasserier mot enskilda individer på skolan får man inga verktyg för att lyfta blicken och granska verksamheten. Gråzonerna blir betydligt större när begreppen inte vrids och vänds på och när situationer som skulle kunna betecknas som diskriminerande bara följs upp av enskilda lärare som måste ”kriga” för sin sak.

Problemet är alltså att de dominerande strukturer som finns i skolan och samhället ständigt verkar i en gråzon. På så sätt fattas beslut på beslut som, precis som Kali säger, slår mot en viss grupp (även om det inte var meningen från början). Det är svårt att dra några slutsatser om hur systematisk denna typ av diskriminering är på de skolor där respondenterna arbetar utifrån deras berättelser, men sett i ljuset av de rapporter som skolverket publicerat rörande diskriminering i skolan så är de situationer som lärarna presenterar inte särskilt ovanliga.

Ett bristande arbete mot antirasism

Även om fokus för intervjuerna bara till viss del legat på skolans antirasistiska arbete så har det ändå aktualiserats i alla intervjuer när respondenterna beskrivit sin arbetssituation. Farah beskriver två situationer som fungerar som exempel på det som Molina betecknar som rasifiering. Eleverna som läser SI-programmet på Farahs skola placeras på grund av sin etnicitet i en annan del av skolan än övriga elever, de ringas in som avvikande på grund av sin etniska bakgrund, och rasifieras därigenom. Av elever med svensk etnisk bakgrund kallas Farahs skola för ”för svart”, när kommunens SI-program verkar där. Eleverna på SI-programmet pekars också här ut på grund av sin etniska bakgrund och i det här fallet också öppet nedsättande. Denna situation kan också kopplas ihop med Skolverkets rapport *Trakasserad, diskriminerad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier* där man utifrån elevintervjuer konstaterar att ”svenskhet” står överst i en etnisk hierarki, och att denna ”svenskhet” inbegriper sådant som etnisk tillhörighet, hudfärg och språk. Om man avviker från denna norm riskerar man att trakasseras, och trakasserier utövas vanligtvis av etniskt svenska elever.

Love som arbetar på SI-programmet på skolan säger att de etniskt svenska eleverna är distanserade, att man inte har särskilt bra bemötande gentemot SI-eleverna. Både Farah och Love tror också att den dolda diskrimineringen är stor på skolan, att man som lärare missar mycket. Farah säger ”en viskning i matkön, inte hör vi den” och i relation till Farahs och Loves resonemang kan man ställa Skolinspektionens rapport *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling* där det lyfts fram att det i skolan finns många platser där vuxna är frånvarande och eleverna är ensamma. Och precis som Farah säger är matkön ett exempel på det, en plats där trakasserier och kränkningar kan förekomma utan att någon vuxen lägger märke till det. Vidare uttrycker också Farah att många lärare verkar bli förvånade när elever för fram att de kränkts eller trakasserats på skolan, och tycker att lärarna inte problematiserar situationen för SI-eleverna i tillräckligt stor utsträckning och att hen som SVA-lärare är den som får höra från eleverna om de trakasserier de utsätts för. Farah känner sig alltså ganska ensam i integrationsarbetet på skolan, och skulle vilja att ”det fattades beslut högre upp” och att det kom fler initiativ till antirasistiskt arbete från andra ämneslärare. Att många lärare känner sig ensamma i arbetet mot diskriminering lyfter Jämte fram i sin rapport, att ansvaret i brist på riktlinjer från skolstyrelsen vilar på den enskilde lärarens axlar.

Andraspråksklassrummet i relation till övriga skolan

I skolverkets rapport *Trakasserad, diskriminerad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier* slår man fast att etniskt svenska elever till stor del står för den etniska diskrimineringen i form av trakasserier i skolan, men i rapporten framhålls också att invandrarelever trakasserar grupper med annan etnisk bakgrund i skolan. Av respondenterna kan bara en (Farah) ge ett konkret exempel på när trakasserier förekommit i andraspråksklassrummet. Love resonerar kring grupperingar i andraspråksklassrummet, medan Adan och Kari mer talar om den jargong som kan finnas eleverna emellan. Även deras resonemang kan kopplas ihop med ovan nämnda rapport från Skolverket där man lyfter att vissa tillsynes nedsättande ord kan fungera som gruppmarkörer i olika sammanhang, och att det därför också kan vara svårt att som lärare förstå när ett tillmäle är kränkande för en elev och när det inte är det, vilket också Adan påpekar. Som tidigare nämnts finns det även i dessa sammanhang en gråskala, där man som lärare kan ha svårt att förstå händelser i klassrummet till fullo.

Av Farahs exempel framgår också en annan problematik när det kommer till diskriminering i andraspråksklassrummet; att trakasserier kan ske på ett språk som läraren inte förstår. Farah belyser också hur diskriminerande strukturer från andra länder, som för lärare kan vara helt obekanta, kan reproduceras i andraspråksklassrummet om de inte följs upp. I *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola* slås det fast att man som lärare har en plikt att aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling. Men om trakasserier sker på ett språk man inte kan, är det ju svårt att motverka själva diskrimineringen som sker. Detta visar på hur viktigt det är att personer med olika språk och bakgrund arbetar på skolan. Lahdenperä framhåller i *Interkulturell pedagogik* just detta. Om modersmållärare har nära kontakt med andra ämneslärare på skolan kan också trakasserier som sker på andra språk fångas upp och utredas. Love lyfter fram en annan aspekt av språkproblematik i andraspråksklassen, att eleverna som inte än behärskar språket inte har möjlighet att uttrycka när de utsätts för trakasserier eller kränkningar på skolan, vilket också visar på modersmållärares betydelse för eleven och vidare för verksamheten.

Brist på konkreta riktlinjer

En av de slutsatser som av tidigare forskning och styrdokument framgår som tydligast är att ett väl fungerande antirasistiskt arbete måste ha tydliga riktlinjer som personalen accepterar och följer. Brist på riktlinjer skapar situationer där lärare måste agera på egen hand när det krävs, och skolans antirasistiska arbete vilar då på den enskilde lärarens axlar. Alla respondenter i studien är väl bevandrade med de åtgärder som skall vidtas när en elev diskrimineras eller kränks, de skolor som lärarna arbetar på har handlingsplaner. Men det är inte här som problemet ligger, utan snarare att gråskalorna kring begreppet diskriminering är för stora. Om inte begreppsdiskussioner sker i arbetslagen och i skolledningen, där begrepp konkretiseras, exemplifieras och på så sätt kastar ljus på gråskalorna, har man som lärare allt för få verktyg när diskriminering sker. Och om vi inte kan se diskrimineringen när den sker, så fyller handlingsplanerna ingen funktion. Risken med det glapp som finns mellan lärarnas definitioner av diskriminering och de exempel de ger på diskriminering, kan vara att de situationer som inte stämmer in på definitionen av begreppet blir svårhanterliga för den enskilde läraren. Läraren har som ansvar att utifrån den egna tolkningen av begreppet se situationer i gråzonen, vidare förstå dem och därefter besluta om de ska följas upp eller inte. Man

står alltså ensam i detta tolkningsarbete om det inte finns konkreta riktlinjer uppifrån och levande samtal i arbetslagen.

Detta gäller inte bara de enskilda lärarna. Som organisation är det viktigt att skolan ständigt granskar sig själv med kritisk blick, och här kan Lahdenperäs modell vara användbar. Flera av de förslag som lärarna ger för att främja integrationen på skolan går hand i hand med det som Lahdenperä betecknar som Interkulturell pedagogik. Adnan vill omarbete likabehandlingsplanerna så de passar den egna verksamheten, Farah vill arbeta ämnesöverskridande och integrera det antirasistiska arbetet i ämnesundervisningen på skolan, förslag som går hand i hand med Lahdenperäs modell.

Metoddiskussion

Av oklara skäl har det varit svårt att få tag i lärare i svenska som andraspråk med mer än tio års erfarenhet. Överhuvudtaget har det varit svårt att få tag i lärare som velat ställa upp på intervju. Till en början hade jag beslutat att enbart intervjua lärare med en fullständig utbildning inom ämnet svenska som andraspråk, men på grund av de svårigheter jag stötte på när jag försökte få tag i lärare så valde jag alltså att även i studien intervjua lärare som inte fullföljt sin utbildning i ämnet svenska som andraspråk men som har arbetat med ämnet i många år. Och med tanke på att det har varit lärarnas praktiska erfarenheter som har legat till grund för studien så har jag inte sett detta som ett allt för stort problem i genomförandet av studien. Eftersom studien är kvalitativ har dessa val säkerligen påverkat resultatet. Antagligen hade en lärare i svenska som andraspråk med mer än tio års erfarenhet bidragit med än fler perspektiv till studien.

Jag kan se att det skulle vara betydelsefullt att på ett bredare sätt undersöka lärares erfarenheter av diskriminering i skolan, genom en större kvantitativ studie. Samtidigt kan det också vara intressant att i en större kvalitativ studie samla in och undersöka lärares erfarenheter av diskriminering i skolan, och då kanske inte enbart begränsa den till lärare i svenska som andraspråk, utan även i andra ämnen och därigenom jämföra lärarnas syn på diskriminering utifrån de ämnen de undervisar i.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan man säga att jag i denna studie undersökt hur fyra lärare, som är helt eller delvis utbildade i svenska som andraspråk definierar och exemplifierar

diskriminering. Hur de ser på det antirasistiska arbetet i skolan och hur etnisk diskriminering kan ta sig uttryck i andraspråksklassrummet. De slutsatser som man kan dra utifrån respondenternas svar i relation till tidigare forskning och styrdokument är att man kan skönja ett glapp mellan lärarnas definition av och deras exempel på diskriminering. Detta glapp kan ha uppstått ur ett bristande arbete mot diskriminering och rasism i skolorna, där lärarna bl.a. inte haft möjlighet att diskutera begrepp som diskriminering i kollegiet. Riskerna med ett sådant glapp kan vara att situationer som uppstår där elever kränks på grund av någon av diskrimineringsgrunderna går lärare och skolledning förbi. Detta på grund av att vissa situationer inte passar in i en definition av diskriminering vars betydelse endast avser trakasserier mellan enskilda individer. Samtidigt visar lärarnas exempel på diskriminering att de har en förståelse för begreppets komplexitet. Problemet är dock att det i den avsmalnade definitionen av begreppet diskriminering där fokus ligger på individuella handlingar skapas gråzoner där olika typer av kollektiv diskriminering osynliggörs. Utifrån de rapporter från skolverket och skolinspektionen som redovisas i denna studie, samt Jämtes studie och Lahdenperäs interkulturella pedagogik, kan man göra analysen att problematiska gråskalor kan undvikas med tydliga riktlinjer. Genom att arbeta utifrån Lahdenperäs interkulturella modell kan skolledningen ge den enskilde läraren verktyg för att upptäcka olika typer av diskriminering i tid, och att förstå komplexa maktstrukturer i och utanför klassrummet.

Litteraturlista

Tryckta källor

Hartman, Jan, *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori*, Stockholm, Studentlitteratur, 1998

Lahdenperä, Pirjo ”Interkulturell pedagogik – vad, hur och varför?” i Lahdenperä (red.), *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*, Lund, Studentlitteratur, 2004

Skolverket, *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola*, 2011

Elektroniska källor

Essed, Philomena, ”Vardagsrasism” i Kamali & de los Reyes (red.) *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, SOU, 2005, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf> , 2015-04-20

Jämte, Jan, ”Antirasistiskt arbete i skolan” i *Främlingsfientligheten inom oss. Betänkande av Utredningen om ett effektivare arbete mot främlingsfientlighet*, Stockholm, SOU, 2012, <http://beta.regeringen.se/contentassets/59ee0dc5b7dd4411b66e0c51adcdf75b/framlingsfienden-inom-oss-bilagor-del-1> , 2015-04-20

Kamali, Masoud & de los Reyes, Paulina (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, SOU, 2005, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf> , 2015-04-20

Kamali, Masoud, ”Ett europeiskt dilemma Strukturell/institutionell diskriminering” i Kamali & de los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, SOU, 2005, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf> , 2015-04-20

Molina, Irene, ”Rasifiering. Ett teoretiskt perspektiv i analysen av diskriminering i Sverige” i Kamali & de los Reyes (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm, SOU, 2005, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf> , 2015-04-20

Skolverket, *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*, 2009, http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2164 , 2015-04-20

Skolinspektionen, *Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling*, 2010, <http://www.skolinspektionen.se/documents/kvalitetsgranskning/trakasserier/slutrapport-trakasserier-och-krankningar.pdf> , 2014-04-20

Skolverket, ”Kränkningar och mobbing”, <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/krankningar-och-mobbing> , 2015-05-10

Vetenskapsrådet, ” Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”, <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> , 2015-04-20

Intervjufrågor

Bakgrund

- Vad har du för utbildning?
- Hur länge har du arbetat som lärare?
- I vilka årskurser?

Erfarenhet

- Kan du berätta om en situation i skolan du bevittnat där någon behandlats annorlunda på grund av deras etniska bakgrund? Hur hanterade du den situationen? Hur kändes det?
- Hur skulle du säga att du definierar diskriminering? –Har denna definition förändrats sedan du var började undervisa?
- Tror du att diskriminering i SVA-klassrummet ser annorlunda ut än i andra klassrum?
- Hur tänker du att du går till väga om en elev berättar att hen diskriminerats i skolan?
- Har det hänt att du tvingats tänka över ditt egna förhållningssätt till diskriminering? Är det något du kontinuerligt reflekterar över? Har det förändrats över tid?
- Hur vanligt tror du det är att elever diskrimineras i skolan? Tror du att det finns mycket diskriminering på skolan som du som lärare inte ser? Hur kan man i så fall komma åt den?

Gemensamt arbete på skolan

- Finns det någon konkret handlingsplan mot diskriminering på skolan?
- Hur ser skolans likabehandlingsplan ut?
- Diskuteras frågor om diskriminering och begrepp som berör rasism i arbetslagen?